

Imitaatio, globalisaatio ja humanistinen Venäjä-tutkimus

Sanna Turoma

Globalisaatio ja globalisaatioteoriat syrjäyttivät modernisaatioteorian akateemisessa tutkimuksessa 1990-luvulle tultaessa.¹ Humanistisessa Venäjä-tutkimuksessa modernisaatiota käytettiin lähinnä historiallisena käsitteenä. Se liitettiin esimerkiksi Pietari Suuren uudistuksiin, 1800-luvun jälkipuoliskon yhteiskuntareformeihin kuten maaorjien vapauttamiseen tai 1900-luvun neuvostoprojekteihin, joiden päämäärä oli teollistaa, sähköistää ja valistaa laajan neuvostomaan alueet ja kansat.²

Venäjän aluetutkimuksessa modernisaation käsite kuitenkin ajankohtaistui Dmitri Medvedevin presidenttikaudella. Vuonna 2009 julkaistussa *Rossija, vperjod!* (Eteenpäin, Venäjä!) -puheessa Medvedev painotti yhteiskunnallisen ja poliittisen modernisaation tarvetta. Hänen presidenttikautensa aloitteet tähtäsivät erityisesti talouden ja teknologian innovaatioihin.

Vuonna 2012 Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutissa aloitti toimintansa Suomen Akatemian tukema huippuyksikkö ”Venäjän modernisaation valinnat”. Kuusi vuotta myöhemmin on aika tarkastella Venäjän aluetutkimuksen metodologisia valintoja modernisaatiotutkimuksen näkökulmasta.³

Imitaatio

Venäjän modernisaation historiassa painotetaan usein eurooppalaisten esikuvien merkitystä. Onpa kyse tieteen, taiteen tai politiikan instituutioista, uusista teknologioista tai hallintokäytännöistä, sotalaitoksen tai poetiikan innovaatioista, Venäjän katsotaan imitoineen Eurooppaa ja ”länttä” yrityksissään modernisoida itsensä. Toisin sanoen ymmärrys Venäjän modernisaatiosta, ja moderniteetista, kietoutuu imitaation käsitteen ympärille.

Imitaation käsite ei kuitenkaan ole vieras ymmärrykselle moderniteetista myöskään Venäjä-kehysten ulkopuolella. Jürgen Habermas kirjoitti klassikkoosessaan ”Moderniteetin keskeneräinen projekti” (1983), että ”modernin” käsite

tuli esille ja ilmaantui aina uudestaan juuri niinä aikoina Euroopan historiassa, kun tietoisuus uudesta aikakaudesta muotoutui uudistuneessa suhteessa antiikin kulttuuriin erityisesti silloin, kun antiikkia pidettiin esikuvana, joka piti keksiä uudelleen jonkinlaisen *imitaation* kautta (kursiivi ST).⁴

Habermas viittaa ensi sijassa Euroopan historiaan ennen valistuksen aikakautta. Antiikin auktoriteetti hiipui valistusajan myötä, ja sen tilalle tuli usko tieteen ja tiedon mukanaan tuomaan edistykseen. Mutta antiikin klassikot ja niiden tarjoamien esikuvien auktoriteetti eivät kokonaan kadonneet vaan niillä on edelleen merkitystä muun muassa korkeakulttuurin, humanistisen ihmiskuvan ja demokratian määritelmien ideaaleina. Siinä mielessä ne ovat eräänlaisia imitaation lähteitä.

Myös eurooppalainen modernisaatio näyttää siten kietoutuvan imitaation ympärille. Mutta eurooppalaista tai ”läntistä” modernisaatiota ja moderniteettia tarkasteltaessa ei ole tapana puhua imitaatiosta. Sen sijaan käytetään sellaisia käsitteitä kuin *traditio*, kulttuurikaanon ja klassinen perintö. Näitä termejä pidetään sopivina kuvaamaan eurooppalaista ja läntistä moderniteettia, sen autenttisuutta sekä sen muotoutumiseen vaikuttanutta suhdetta antiikkiin.

Venäjä taas kuvitellaan toisen *tradition*, kaanonin ja perinnön kantajaksi. Siksi se voi vain imitoida, *matkia* eurooppalaisia tai ”läntisiä” traditioita. Näin siitä huolimatta, että nuo samat traditiot ovat olleet osa venäläisiä traditioita jo ainakin 1700-luvun alusta alkaen ja sitäkin kauemmin. Samalla läntiset traditiot, ja nykyään erityisesti arvot, nähdään yhtenäisenä, totalisoivana eurooppalaisten arvojen järjestelmänä. Tämä järjestelmä poikkeaa venäläisistä traditioista ja arvoista, jotka nähdään niin ikään yhtenäisenä järjestelmänä. Näiden kahden *tradition* ja arvojärjestelmän yhteensopimattomuutta tuli tavaksi korostaa EU:n ja Venäjän vastakkainasetteluna mediassa, tutkimuksessa ja poliittisessa retoriikassa sekä lännessä että Venäjällä erityisesti vuonna 2014 alkaneesta Ukrainan kriisistä lähtien.

Habermasin esseen herättämät ajatukset imitaatiosta haastavat kuitenkin pohtimaan venäläisen moderniteetin imitatiivista suhdetta eurooppalaiseen tai eurooppalaisiin moderniteetteihin ja niiden arvoihin. Samalla esseetä voi käyttää lähtökohtana valottamaan Venäjän modernisaation tutkimuksen kysymyksenasetteluja ajan ja tilan näkökulmasta.

Ajallisuus ja tilallisuus

Habermasin essee alkaa kuvauksella ”esteettisestä moderniteetista”. Tätä 1900-luvun alkuun sijoittuvaa estetiikan käytäntöjen murrosta leimasi ”muuttunut aikatietoisuus” (s. 5). Muutokset siinä, miten aika kuvitellaan, ymmärretään ja jäsennetään ovat olleet moderniteetin teoreetikoiden huomion kohteena myös ennen Habermasia.

Moderniteetin syntyä teoksessa *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten* pohtinut Reinhart Koselleck (1979, ilmestynyt englanniksi v. 1985 nimellä *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*) korosti 1750–1850 -lukujen merkitystä ajallisen hahmottamisen taitekohtana. Hän viittasi ajanjaksoon käsitteellä *Sattelzeit* (taiteaika). Koselleckin mukaan tuona ajanjaksona elämänpiirin ja kokemuksen tila tuli erotetuksi ajallisesta odotushorisontista. Kyseinen aikakausi tuotti uuden kielen yhteiskunnallisten ja poliittisten muutosten käsitteellistämiseksi. Nämä käsitteet viittasivat yhä enenevässä määrin tulevaisuuteen. Yhteiskunnallisille ja poliittisille projekteille ei enää ollut selkeää esikuvaa menneisyydessä. Koselleckin käsittehistoriassa moderniteetti merkitsee nimenomaan uudenlaista ajan kokemista.⁵

Moderniteetin aikakeskeisyyden kriittinen tarkastelu on ollut lähtökohta niille viime vuosikymmenien tutkimussuunnille, jotka ovat arvioineet uudelleen tilan ja tilallisuuden merkitystä. Tilan alistaminen ajan käsitteelle modernissa tietoisuudessa korostuu 1800-luvun yhteiskuntateoreettisessa ajattelussa, mikä puolestaan korosti historismin merkitystä. Ajallisuuden korostuminen on ilmeistä niin Hegelin, Marxin kuin esimerkiksi Arnold Toynbeen ajatusrakennelmissa. Ne marginalisoivat tilan painottamalla ihmiskunnan kehitysasteiden ajallista jatkumoa. Ihmisen kehitysasteet kulkivat villi-ihmisestä kohti sivilisaatiota, yksinkertaisuudesta kohti älyllisyyttä, pimeydestä kohti valoa.⁶

Kun käsitys historiallisesta ajasta ja edistyksestä sijoitettiin kolonialismin maailmankartalle, oli tuloksena moderniteetin maantiede. Sen idea kiteytyy Bernard McGranen (1983) usein lainatussa toteamuksessa ”beyond Europe is behind Europe”. Maantieteellinen etäisyys ymmärrettiin ajallisena etäisyytenä samalla, kun tämä etäisyys sisällytettiin kertomukseen edistyksestä kohti sivilisaatiota.

Orientalistinen mytologia on osa moderniteetin maantiedettä. Orientalismilla viitataan tässä Edward Saidin argumenttiin läntisestä tavasta määritellä, luokitella ja esittää orienttia eli ”itä”, mihin kolonialismi diskursiivisena valtarakenteena ja hallintotapana perustui. ”Idän” ja ”lännen” välisessä orientalistisessa binaarioppositiossa ”itä” liitettiin, ja liitetään usein edelleen despotismiin, kaaokseen, väkivaltaan ja kollektivismiin, kun taas ”länsi” edustaa demokratiaa, järjestystä, laillisuutta, rationaalisuutta ja individualismia. Saidin kuvaamissa orientalistisissa mielikuvissa ”itä” merkitsee tilaa ja ”länsi” Euroopan historialliseen merkitykseen sidottua aikaa. Aktiivinen toimija eli ”länsi” otti ajan haltuunsa ja valtasi tilan, so. ”idän”.

Myös moderni geopolitiittinen mielikuvitus, jota kapitalistinen maailmantalous sekä tiettyihin alueisiin sidottujen kansallisvaltioiden nousu Euroopassa pönkittivät, nojaavat pitkälti idän ja lännen binarismiin sekä sen tuottamiin mielikuvien maantieteisiin. Perinteinen geopolitiittinen mielikuvasto sijoittaa maantieteelliset alueet edistysnarratiivin aikajanelle. Alueet ovat joko ”kehittyneitä” tai ”primitiivisiä”, ”moderneja” tai ”jälkeenjääneitä”. Eurooppa ja sittemmin Yhdysvallat esitetään ideaaleina, joihin kaikkia muita maailman alueita verrataan (ks. esim. Agnew 1998).

Moderniteetin maantiede hallitsee edelleen Venäjä-tutkimuksen kenttää erityisesti niissä keskusteluissa, jotka nousevat kansainvälisten suhteiden tutkimuksesta ja päivänpolitiikan analyysistä. Kylmän sodan loputtua ”kolmas maailma” siirtyi käsitteenä historiaan, mutta Venäjä on edelleen kylmän sodan perintönä ”toista maailmaa” – ”toista” kahdessa merkityksessä: ”ei ensimmäistä”, kuten länsimaat, vaan edistyskilpailun ikuinen kakkonen ja samalla sen ”toisuus”.

Tästä näkökulmasta Venäjän demokratiakehitys näyttäytyy keskeneräisenä projektina, ikuisena potentiaalina, joka poliittisista olosuhteista riippuen on milloin lähempänä milloin kauempana läntisestä ideaalista, jota se siis voi ainoastaan imitoida. Samalla Venäjä on se ”toinen”, jonka peilistä länsi voi paheksua omien yhteiskuntiensa ei-liberaaleja todellisuuksia: nationalismin ja populismin nousua, sananvapauden rajoituksia, homofobiaa jne.

Venäjän toiseuttaminen ja orientalisoiva ajattelutapa ovat olennainen osa myös venäläistä aatehistoriaa ja venäläistä itseymmärrystä. Sitä vastustaviin aatesuuntiin lukeutuu valkoemi-graatioissa 1920-luvulla syntynyt euraasialaisuus-liike. Se näki lokakuun vallankumouksen eurooppalaisen moderniteetin ja kulttuurikolonialismin tuotteena ja etsi sille vaihtoehdona uutta imperiaalista aatepohjaa. Liikkeen oppi-isien visioissa Venäjän valtava maantieteellinen tila muodosti perustan euraasialaiselle sivilisaatiolle, jonka kolonialisoituja kansoja venäläiset johtaisivat ja tarjoaisivat vaihtoehdon eurooppalaiselle moderniteetille. Lev Gumiljov

– modernistirunoilijoiden Anna Ahmatova ja Nikolai Gumiljovin poika – kehitti liikkeen perusajatuksista toisen maailmansodan jälkeen oman tulkintansa, jonka etnonationalistisilla painotuksilla on ollut suuri vaikutus entisen Neuvostoliiton alueella niin venäläiseen kuin esimerkiksi kazakstanilaiseen nationalistiseen sivilisaatiodiskurssiin.

Globalisaatio

Humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä parin viime vuosikymmenen aikana noussut kiinnostus tilaa ja tilallisuutta kohtaan heijastaa maailmassa 1900-luvun lopulla tapahtuneita muutoksia kuten kommunikaation digitalisoitumista sekä kaupan ja muuttoliikkeiden globalisoitumista. Nämä ilmiöt voidaan käsitteellistää hahmottamalla ne tilallisina muutoksina, so. siirtyminä keskuksista periferioihin (joihin nousee uusia keskuksia), struktuureista konteksteihin ja maantieteellisten rajojen ympäröimistä kansallisvaltioista ylirajaisiin verkostoihin ja virtoihin.

Toisaalta on väitetty, että globalisaatio on haastanut territoriaalisuuden, ja ”kronopolitiikka” on syrjäyttänyt geopolitiikan. Valtiot ovat alueina menettäneet merkityksensä ja valta-asemansa ihmisten jokapäiväisen elämän näkökulmasta. Mutta territoriaalisuutta purkava diskurssi on myös nähty osana uusliberaalia ideologiaa, joka riisuessaan valtioilta alueellisen vallan ”luonnollistaa ja vahvistaa markkinoiden valtaa”, kuten Gearóid Ó Tuathail (Gerard Toal) kirjoittaa. Kriittisen geopolitiikan näkökulmasta maantiede ei ole katoamassa vaan sitä järjestellään uudelleen. Territoriaalisuuden dekonstruktion sijasta uusliberaali globaali talous merkitsee maailman uudelleen territorialisoimista.

Kun käsitystä venäläisen moderniteetin imitatiivisesta luonteesta tarkastelee globalisaation ja ylirajaisen tilallisuuden näkökulmasta, se näyttäytyy anakronismina. Globalisoituneessa maailmassa imitaation epistemologia on menettänyt merkityksensä. Globalisaatio on haastanut alkuperäisyyden, autenttisuuden ja ensisijaisuuden käsitteet, joihin arvottava ymmärrys imitaatiosta *kopiona* perustuu.⁷ Kuka imitoi ketä – Putin Trumpia vai Trump Putinia – ei vaikuta relevantilta kysymykseltä tilanteessa, jossa heidän johtamiensa maiden materiaalista ja ei-materiaalista tuotantoa sekä kansalaisten elämää ohjaavat globaalit rahavirrat ja jossa presidenttejä yhdistää oikeistopopulistinen arvopohja, ”totuuden jälkeinen” mediatodellisuus ja sen sallimat poliittisen legitimoinnin ja strategian keinot.

Tässä maailman ja tieteen historian vaiheessa on välttämätöntä arvioida uudelleen Venäjän aluetutkimuksen metodologiset peruslähtökohdat, jotka ovat edelleen pitkälti sidoksissa kylmän sodan dikotomioihin. Neuvostoliiton hajoaminen tapahtui yhtä aikaa globalisaatioprosessien kanssa. Tämä samanaikaisuus tulee ottaa Venäjä-tutkimuksen lähtökohdaksi ja sijoittaa Venäjä globalisaation kehukseen. Jotta tutkimus voi selvittää miten kulttuurit ja yhteiskunnat – yksilöt, yhteisöt ja instituutiot – toimivat globaalien suhteiden loputtomassa verkostossa, sen tulee esittää toisenlaisia tutkimuskysymyksiä kuin mihin imitaation epistemologia, moderniteetin maantiede tai Venäjä-tutkimukselle tyypillinen metodologinen nationalismi antavat mahdollisuuden. Metodologisen nationalismin olettamus venäläisestä kulttuurista ja yhteiskunnasta kansallisvaltioideaalin kaltaisena monoliittina kiinnittää huomion eliitteihin ja valtioitoimijuuteen. Samalla se estää tutkimusta näkemästä globaalien kulttuuriprosessien tai globaalitalouden merkityksen Venäjän yhteiskuntakehitykselle, niin hyvässä kuin pahassa.

Puheenvuoroni ei ole globalisaation ylistys. Globalisaation lukemattomat nurjat puolet kuten globaalitalouden asymmetriat, ilmastonmuutos, sosiaalinen epätasa-arvo, prekariaatti ja uusi luokkajako, monikulttuurisuuden kriisi, äärioikeiston nousu, ihmiskauppa ja pakolaisongelma ovat jo pitkään pakottaneet tutkijat kysymään: mitä globaalin kulttuurin myön-

teiselle projektiolle oikeastaan tapahtui. Puheenvuoroni tarkoitus onkin osoittaa, että Venäjä on osa globaalia maailmaa. Sen kulttuuriset ja yhteiskunnalliset ilmiöt tarjoavat näkökulman globalisaation analyttiseen tarkasteluun samoin kuin muut maailman alueet.

Tarkoitukseni ei myöskään ole marginalisoida historian tutkimusta, joka erityisesti suomalaisessa politiikkakeskeisessä ja politisoituneessa Venäjä-tutkimuksessa jää helposti Venäjän nyky-yhteiskuntaan tarttuvien tutkimusaiheiden varjoon. Kansainvälisessä Venäjä-tutkimuksessa on nimenomaan historian alalla tehty uusia avauksia tuomalla Venäjä muun muassa imperiumien ja nationalismien kehitystä valottavien teoriakeskustelujen piiriin. Samalla 1990-luvulla mahdollistunut arkistotutkimus on yhdessä uusien analyttisten lähtökohtien kanssa tuottanut uutta tietoa ja uudenlaisia näkökulmia Neuvostoliiton historiaan.

Kulttuurintutkimus ja globaali Venäjä

Gloabalistumisen myötä kulttuurin perinteiset tehtävät ja roolit ovat muuttuneet. Yksi kulttuurintutkimuksessa pitkään vaikuttaneista lähestymistavoista kulttuurin muuttuneeseen rooliin on ollut tarkastella kulttuuria resurssina.⁸ Näkemys esitettiin alkujaan kehitysprojektionä, jossa niin alkuperäiskansat kuin jälkiteolliset luovat alat hyötyivät turismin ja urbanismin ylijärjestyksistä verkostoista, liikkuvuudesta sekä aktiivisesta kulttuurihallinnoinnista.

Perusolettamus kulttuurista resurssina näyttäytyy uudessa valossa, kun vallan keskittymisen ja demokraattisten päätösmekanismien puuttuminen johtaa valtion kulttuuripoliittisen säätelyn kiristymiseen ja kun kulttuuri samalla nähdään öljyn tapaan nationalistisen identiteetti-projektin luonnonvarana, niin kuin se tänä päivänä Venäjän valtion toimesta nähdään. Kulttuurinationalismin nousu – niin Venäjällä kuin muualla maailmassa – haastaa tutkijat tarkastelemaan kriittisesti kulttuurin sekä historian välineellistämistä ideologisiin tarkoituksiin. Tuleeko kulttuurin tukea kansallisuuden ideaa ja rakentaa kansallista identiteettiä vai tuleeko kulttuurin tukea kansalaisuutta toimijuutena? Kumpi rationaliteetti lisää yhteiskuntien sietokykyä tai edistää osallistavaa, yhdenvertaista ja demokratisoivaa yhteiskuntapolitiikka? Miltä arvopohjalta valtioiden kulttuuripolitiikkaa tehdään?

Uusliberaali ansaintalogiikka ja yrittäjyyden ihanne määrittelevät kulttuurin tuottamisen kenttää niin yksittäisten toimijoiden kuin valtion tukemien kulttuuri-instituutioiden tasolla ja lisäävät kulttuurintutkimuksen kysymyksenasetteluihin globaalin talouden näkökulman. Kulttuurin tuottaminen tapahtuu Venäjällä tällä hetkellä valtion nationalistisen kulttuuripolitiikan sekä kilpailuttamisen ja markkinalogiikan ristipaineissa.⁹ Samalla digitaalisen kommunikaation muodot ovat tuoneet ylijärjestyksen identiteetti-politiikan keskustelut erityisesti nuoren väestön ulottuville. Toisaalta digitaalinen alustatalous tarjoaa mahdollisuudet myös massiiviseen mielipidevaikuttamiseen.

Nämä globaalit ilmiöt haastavat imitaation epistemologian, moderniteetin maantieteen sekä aluetutkimuksen metodologisen nationalismien Venäjän aluetutkimuksen tulkintakehyksinä. Globalisaatioksi tunnistetut ilmiöt ovat jo pitkään merkinneet haastetta löytää uusia analyttisiä näkökulmia humanistisen tiedon tuottamiseen maailmasta. Sama haaste koskee myös Venäjä-tutkimusta.

Viitteet

- 1 Kulttuurin ja kirjallisuuden tutkimuksessa ks. esim. Apparudai 1996, Reading 1997, Yúdice 2003, Grossberg 2010. Aleksanteri-konferenssin 2017 pääpuhuja Wolfgang Knöbl esitteli modernisaatio-teoriaa globalisaatioteorian varjossa yhteiskuntatieteiden näkökulmasta, ks. <https://www.youtube.com/watch?v=mpIccyblA5Q>
- 2 Historiatutkimuksen alalla ks. esim. Simon Dixonin *The Modernisation of Russia: 1676–1825* (1999), James Crafrafin *The Petrine Revolution in Russian Culture* (2004), kokoomateokset *Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practices* (2000) ja uudemmat *Russian Empire: Space, People, Power: 1700-1930* (2007) sekä Valerie A. Kivelsonin ja Ronald G. Sunyn *Russia's Empires* (2017).
- 3 Essee perustuu osin ”Venäjän modernisaation valinnat” -huippuyksikön konferenssissa Långvikissa 25.8.2017 pitämäni esitelmään sekä yhdessä Sirke Mäkisen kanssa kirjoittamaani *Eurasian Geography and Economics* -lehdelle toimittamamme erikoisnumeron johdantoon (ks. Mäkinen ja Turoma 2014).
- 4 Esseen saksankielinen otsikko on ”Die Moderne, ein unvollendetes Projekt”. Habermas piti sen puheena vastaanottaessaan Theodor W. Adorno -palkintoa vuonna 1980 ja seuraavana vuonna englanniksi NUY:n New York Institute of Humanities -keskuksessa. Puhe on julkaistu esseenä saksaksi ja englanniksi useita kertoja.
- 5 Koselleckin käsittehistoriasta sovellettuna Venäjään, ks. Mjør 2017.
- 6 Ks. Santa Ariasin ja Barney Warfin johdanto teokseen *The Spatial Turn*.
- 7 Romantiikan murros muutti käsityksen imitaatiosta, joka oli klassismin estetiikassa ymmärretty hyveenä. Sen tilalle tulivat alkuperäisyyden ja autenttisuuden ihanteet, joihin yksilökäsityksen subjektiivisuus ja nerous pohjautuivat. Imitaation nykymerkitykset ankkuroituvat autenttisuuden hierarkiaan, käsitykseen alkuperäisestä ja sen toisarvoisesta kopiosta.
- 8 Kulttuurintutkimuksella yhdyssanana erotuksena kulttuurin tai kulttuurien tutkimuksesta yleensä tarkoitetaan sitä tutkimusalaa, johon englannin kielen Cultural Studies viittaa. Britannian ja Yhdysvaltojen yliopistoissa vakiintunut tutkimusala ankkuroituu erityisesti brittiläiseen uusmarxistiseen tutkimukseen, joka painottaa nykykulttuurin ja kulttuurin kuluttamisen tutkimusta ja ymmärtää kulttuurin laajana kenttänä erilaisia populaarikulttuurin käytänteitä.
- 9 Tätä jännitettä valottavat *Cultural Studies* -lehden pian ilmestyvän erikoisnumeron artikkelit, ks. ”Kirjallisuutta” -otsikon alla Turoma, Ratilainen ja Trubina 2018.

Kirjallisuutta

- Agnew, John (1998), *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London: Routledge.
- Appadurai, Arjun (1996), *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arias, Santa ja Barney Warf (2009), Introduction: The Reinsertion of Space into the Social Sciences and Humanities. Teoksessa *The Spatial Turn*, toim. Arias ja Warf, 1–10.
- Dixon, Simon (1999). *The Modernisation of Russia: 1676–1825*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grossberg, Lawrence (2010), *Cultural Studies in the Future Tense*. Durham and London: Duke University Press.
- Habermas, Jürgen (1983), Modernity – An Incomplete Project. Teoksessa *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, toim. Hal Foster. New York: The New Press, 3–15.
- Koselleck, Reinhart (1979), *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt am Main : Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart (1985), *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- McGrane, Bernard (1983). *Beyond Anthropology: Society and the Other*. New York: Columbia University Press.
- Mjør, Kåre Johan (2017), A Morphology of Russia? The Russian Civilizational Turn and Its Cyclical Idea of History. Teoksessa *Philosophical and Cultural Interpretations of Russian Modernization*. Toim. Katja Lehtisaari ja Arto Mustajoki, 44–58.
- Mäkinen, Sirke ja Sanna Turoma (2014), Discursive and material practices of space and modernization in Russia: an Introduction. *Eurasian Geography and Economics* 55:6, 579–587.
- Readings, Bill (1997), *The University in Ruins*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Said, Edward (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Ó Tuathail, Gearóid (1999), Borderless Worlds? Problematizing Discourses of Deterritorialisation. *Geopolitics* 4, 139–154.
- Turoma, Sanna, Saara Ratilainen ja Elena Trubina (2018), At the Intersection of Globalisation and ‘Civilizational Originality’: Cultural Production in Putin’s Russia. *Cultural Studies* -lehden erikoisnumero Culture in Putin’s Russia: Institutions, Industries, Policies. Painossa.
- Yúdice, George (2003), *The Expediency of Culture: Uses of Culture in the Global Era*. Durham and London: Duke University Press.